მესროპ თაღიადიანი

„მოგზაურობა სომხეთში" კალკუტა,1847, გვ.314-318.

XIX դարի առաջին քառորդ, հայ գրողը՝ Մեսրոպ Թաղիադեան, „Ճանապարհորդութիւն ի Հայս" Կալկաթա, 1847, 314—318.

Օդ տեղւոյն լեռնային է ուստի մաքուր եւ առողջարար: Բնակիչք նոր հայք եւ վերք առ այլազգիս միահաշոյն Գուրջին անուանեալ, հռչակաւոր են ի դեղեցկութեամբ մարմնոյ իւրեանց. իրենք նոցա նոճորեն աճեալք հերին թուխ, աչկունքն արեգակունք, մորթք սպիտակ ու կարմիր, մեջկունքն բարակ եւ լեզուք անուշախօսք՝ յօրինեն զնոսա ցանկալիս ամենայն ազգաց. մանաւանդ Պարսից եւ Օսմանեան մեծամեծաց. ուստի եւ ի վտանգի կան միշտ կեանք նոցա: Թէ յառաջ քան եւ թէ զկնի տէրութեան ռուսաց:

Վասնզի լէզգիք, որք առ ոչինչ կրեն զամենայն երկիւղ՝ յափշտակեալ ամի ամի աղջկունս եւ պար տանին ի նոցանէ կայտառս, տանին վաճառեն մեծագնի ի Թեհրան, ի Կոստանդնուպօլիս եւ ի շրջակայս նոցա: Գողտրականք են յոյժ եւ նազաբնոյթք կանայք նոցա. որք թէպէտեւ ճարտարք յուսմանս գրոց եւ ի պէսպէս արուեստս կանացի ձեռակերտաց սակայն եւ այնպէս անձնասերք - են յոյժ եւ զեղոյ իւրեանց անխնայ խնամատարք: Գրեթէ յամենայն աւար ի ջերմուկսն լուանին որ ի սակս խառնուրդս ինչ անելոյ հանքային բաղադրութեանց՝ մեծապես օգտէ փափկութեան մարմնոյ եւ պայծառութեան դիմաց: Վարշամակ ի գլուխ դնեն եւ ճակատանոց ասղարուր զոր աստ կօտ կամ քամբարա կապեն բասպընդաւ. քողի վերուստ ծաւալ ցծունկ արկանելով երեսանին բաց: Պատմուճան փորան կեալ եւ գօտի խնձորակապ զմիջովքն՝ ծայրակախ:

აქ არის სუფთა და ჯანსაღი მთის ჰაერი. მოსახლეობა, უცხოტომელთა მიერ გურჯის სახელის ქვეშ გაერთიანებული ახალი სომხები და ქართველები, განთქმულნი არიან ტანადობით კვიპაროსივით სწორად აზრდილი, შავი, თბილი თვალებით, თეთრი ან წითური კანი, წელი წვრილი და ენა ტკბილი. ამის გამო ყველაზე დაფასებულნი არიან ყველა ტომს შორის. კერძოდ ირანელ და ოსმალო დიდებულებს შორის. ამიტომაც, მათი სიცოცხლე მუდამ საფრთხის ქვეშ არის. რუსების გაბატონებამდე თუ მას მერე.

რადგან ლეკებს, რომლებსაც არაფრის ეშინოდათ, წლიდან წლამდე მოტაცებული გოგონები გასაყიდად მიჰყავდათ უმეტესად თეირანში, კონსტანტინეპოლში და მათ სიახლოვეს. ძალიან სასურველნი და კარგი ბუნების არიან მათი ქალები რომელნიც მიუხედავად იმისა, რომ კალმით ნახატს ან სხვადასხვა ხელოვნებით შექმნილს მოგაგონებენ, მოვლილნი არიან და ძლიერ უფრთხილდებიან თავიანთ სილამაზეს. თითქმის ყველა ცხელი მინერალური წყლის აბანოებში ბანაობენ, ამიტომ მინერალების ნაზავი დიდად ეხმარება სხეულის სინაზესა და სახის ბრწყინვალებას. თავზე ჩიხტი-კოპს ან ლეჩაქს იკეთებენ, საშუბლეს ან თავსაკონს, რომელიც ზემოდან ლამაზად ამობურცული საკიდით ან თასმით არის შეკრული.

***

այգեստանք նորա բերեն խաղող ազնիւ եւ միրգս ազգի ազգիս, այլ ի Կախէթոյ օրըստօրէ մտնեն այսր մերձ հարիւրաւոր սայլք գինոյ՝ բարձեալք ի տիկս գոմշոց: Ի Սալիանայ նոյնաչափ թուով

սայլք ձկանց, որոց ծախք մեծ են յոյժ ի քաղաքի այսմիկ: Մատակարարէ եւ Կուր գետ զանազան տեսակն համեղ ձկանց:

თავიანთი ბაღებიდან მოაქვთ საუკეთესო ყურძენი და სხვადასხვა ხილი, კახეთიდან ყოველდღიურად ასობით ურემი ტიკებში ჩასმული ღვინო შემოდის. სალიანიდან მოდის იგივე რაოდენობის ურმებით თევზი, რომელიც იყიდება ამ ქალაქში. მდინარე მტკვარი ან კურა სავსეა სხვადასხვა სახის გემრიელი თევზით.

***

Սովորութիւն մի կայր ի քաղաքի այսմիկ վնասակար յոյժ, զոր վերացոյց Տէր Ներսեւ, զի յաւուրս կիւրակէից ձինանց ժողովեալ պատանեաց թաղից թաղից քաղաքին մարտնչէին ընդ միմեանս փայտեայ սուսերօք, մահակօք, պարսատեօք եւ այլ սոցին նման գործեօք ուստի թող թէ կէս քաղաքին միականի՝ պնչատ եւ գոնչատ լինէր, այլեւ մահունք եւս ի տեղւոջն պատահէին: Այժմ փոխանակ այսր՝ արշաւարան հաստատեցաւ, եւ պատանիք մեր ո՛չ սակաւ հմտութիւնս ցուցանէին յայնմիկ

ამ ქალაქში ერთი ძალიან მავნე ტრადიცია იყო, რომელიც უფალმა ნერსემ გააუქმა. ყოველ აღდგომას ქალაქის ახალგაზრდები იკრიბებოდნენ უბან-უბან და ერთმანეთს ებრძოდნენ ხის ხმლებით, ჯოხებით, თოფებით და სხვა მსგავს ბრძოლებს მართავდნენ, ამის გამო ქალაქის ახალგაზრდობის ნახევარი იყოს დაჭრილი და დასახიჩრებული, ასევე იყო სიკვდილის შემთხვევაც. ახლა ამის ნაცვლად ლაშქრობა დამკვიდრდა და ჩვენმა ახალგაზრდებმა ამაში გამოავლინეს თავიანთი ნიჭი.

***

Բայց բնությունը տվել էր Թիֆիլսին երեք մեծ բարիքներ, որոնք եւ նրան անզուգական եւ աննման էին դարձնում՝ ծծմբային ջերմուկները, ձկնառատ Քուռը եւ իբրեւ հեռավոր արվարձան՝ Կախեթի բազմահոչակ այգեստանները

ბუნებამ თბილისს სამი დიდი სიკეთე მისცა, რომელმაც იგი შეუდარებელი და განუმეორებელი გახადა: გოგირდოვანი ცხელი წყაროები, თევზით მდიდარი მტკვარი და მოშორებით, გარეუბანში მდებარე კახეთის განთქმული ვენახები.